

T A R İ H
VESİKALARI

Sayı: 4

Birincikânun 1941

Cilt: I

ALİ PAŞANIN TRABLUSGARP VALİSİNE BİR TAHRİRATI

1855

Muhterem Başvekilimizin « Tarih Vesikaları » dergisine lütfen armağan buyurdıkları kıymetli vesikalardan 11 numaralı Sadriazam Âli Paşanın [1] Trablusgarp valiliğine tayin edilen Osman Mazhar Paşaya [2] gönderdiği bir tahrirattir. 17 Muharrem 1272 (29 Eylül 1855) tarihli ve paşanın el yazisiyle olan bu tahriratta birbirinden farklı iki kısım vardır.

Birinci kısım, Trablusgarp eyaletinin durumuna, ikinci kısım ise Osman Mazhar Paşanın orada yapacağı işle bu işi yapmak için kullanacağı metoda tahsis edilmiştir.

Sadriazam Âli Paşanın yazdığına göre 1855 te Trablusgarp eyaletinde durum şudur :

« Eyalette geniş çapta bir isyan çıkmıştır. İsyanı tahrik ve idare eden Guma adlı, devlet nazarında sabıkalı bir şeyhtir. İsyanın hakikî sebebi, ahalinin devlet idaresinden memnun olmamasıdır. Filhakika kaymakam vesair memurların tazyikleri mahallî şeyh ve reisleri ecnebi devletlerine Osmanlı idaresini, arzuhal ile şikâyete kadar sürüklemiştir. »

Bu durumun kökünden halledilmesi için Âli Paşa, tahriratının ikinci kısmında şu tedbirleri tavsiye etmektedir:

« Hak ve adalet dairesinde iş görmek ve hükümetçe bu hususta kat'iyen za'f göstermemek lâzımdır. Bunun için de yalnız valinin iffet sahibi olması ve hüsnüniyetle çalışması kâfi değildir. Maiyetinde bulunan memurların da onun gibi olmaları ve öyle hareket etmeleri lâzımdır.

İsyan hareketini bastırmak için, devlet Rusya ile harp halinde olmasına rağmen, lüzumu kadar kuvvet göndermiştir; fakat kuvvet istimalinden önce asilere, teslim oldukları takdirde, reisleri müstesna, affedilecekleri ve idareden şikâyetleri varsa bu şikâyetlerinin hak ve adalet dairesinde tahkik edileceği, fakat asilikte devam ettikleri takdirde dökülecek kandan kendilerinin mes'ul addedileceği ilân edilmelidir.

Kuvvet istimaline lüzum hâsıl olursa yapılacak harekât, askerî otoritelerle beraber tespit edilecektir. Trablusta mevcut konsoloslarla ve bilhassa İngiliz ve Fransız memurlarıyla idame edilecek münasebette, memleketin iç işlerine müdahedelerine meydan vermiyen bir yol takip edilecektir. »

Kısaca hulâsa ettığımız vesika, Osmanlı İmparatorluğunun yakın zamanlar tarihi ile uğraşanlara iç idarenin mahiyetini ve bilhassa isyanların karakterini göstermesi itibarıyla büyük ehemmiyeti haizdir..

Enver Ziya KARAL

[1] Mehmet Emin Âli Paşa Tanzimat paşalarındandır. Beş defa sadriazamlık mevkiini ihraz etmiştir.

- 1 — 1851 — 1851 sadriazamlığı iki ay devam etti.
- 2 — 1854 — 1856
- 3 — 1856 — 1857
- 4 — 1861 — 1861 sadriazamlığı üç ay devam etti.
- 5 — 1866 — 1871.

[2] Arnavut ümerasındandır. İşkodra mutasarrıflığında bulunmuş ve 1848 de vezaret rütbesini kazanmıştı. 1853 te Selânik valiliğine tayin edilmişti.

Trablusgarp Valisine [1]

Geçen gün [2] sayb-i valâlarına iş'ar olunduğu üzere hakk-ı devletle-
rinde olan teveccühât-ı seniyye ve vusûk-ı âli eser-i celili olarak uhde-i
aliyyelerine avâtif-ı samiye-i hazret-i mülûkânedden [3] Trablusgarp eyalet-i
cesîmesi [4] tevcih ve ihsân buyurulmuş ve bimennihi taalâ hemân merkez-i
me'muriyet-i behiyelerine azimetleriçün saye-i keremvaye-i cenab-ı
cihanbanîde ihzar olunan vapur bu defa Selâniğe [5] i'zam kılınmış
olmağla vusulünde izâa-i vakt olunmayarak derhal kıyam ve harekete
himmet buyuracakları derkârdır.

İşbu Trablusgarp eyaleti mevkiye vesair cihetlerle şayan-ı kemal-i itina
vü dikkat ve husul-i hüsn-i idare vü inzıbatı [6] aşırı derecede mültezem-i
hazret-i padişah-ı hilâfet menkabet olduğu halde muahharen şiraze-i asayi-
şine halel gelüp birçok tarafları pâzde-i şuriş ü isyan olmuştur. Bu hal-i
murisülmelâlin sebep-i zâhîrîsi zaten uygunsuzluğu cihetle bundan akdem
ele getirülerek Trabzonda ikame vü iskân olunmuş olan şeyh Gume-
nin [7] geçenlerde nasılsa bir takrip firariyle vatan-i aslîsine dahil olmuş ve
ahaliyi tahrik etmiş olmak keyfiyetidir ve filhakika bunun medhal-i küllîsi
olduğunda bir gûne şekk ü şübhe yoktur. Lâkin şu kadar var ki bazı
rivayat-i mevsukaya göre şeyh-i merkumun ifsadat ve tahrikât-ı vâkiasının
böyle serian ve bissuhule tesiri, ezhan-ı ahalinin isyana müstaid bulunma-
sından ve bu istidadı dahi idare-i memlekette nâhoşnut olmalarından

[1] 1855 tarihinde Selânik valisi Osman Paşa ile Trablusgarp eyaleti valisi Mustafa
Nuri Paşanın becayişleri yapılmıştır. Bu hususta Takvîm-i Vakayi'de neşredilen havadis şudur:

Trablusgarp valisi devletlu Mustafa Nuri Paşa Hazretlerinin Selânik valiliğine ve
Selânik valisi devletlu Osman Mazhar Paşa Hazretlerinin dahi Trablusgarp valiliğine beca-
yiş-i memuriyetleri... hususu ledelistizan maâliara-yı sünuh u sudûr buyurulan emr ü fer-
man-ı mekârim unvan-ı cenab-ı mülûkâne mantuk-ı münîfi üzere icabı icra olunmuştur.

[2] Tahrirat 29 eylül 1855 tarihli dir. Binaenaleyh, birkaç gün, Osman Mazhar Paşaya
bir iş'ar yapılmadığı anlaşılmaktadır.

[3] Bu tarihte padişah Abdülmecittir.

[4] Trablusgarp eyaleti, şarktan Mısır hıdivliği, garpten Tunus eyaleti ve cenuptan
Sahrayıkebir ile çevrili, hakikaten, metinde dendiği gibi, cesim bir Osmanlı eyaleti idi.
Yüzölçümü bir milyon otuz üç bin kilometre kare, nüfusu ise, bir milyondan fazla idi.

[5] Osman Mazhar Paşanın, tahrirat tarihi sıralarında Selânikte bulunduğu yukarıda
işaret edilmiştir.

[6] Trablusgarpte inzıbatın aşırı derecede lüzumu, bilhassa iki sebepten ileri geli-
yordu. Birinci sebep, Osmanlı devletinin bu sıralar Rusyaya karşı; İngiltere - Fransa ve
Sardunya ile Kırım harbine girişmiş bulunması idi. İkinci sebep te Fransa ve İngilterenin,
Osmanlı İmparatorluğunun Afrika vilâyetlerinde çıkan hadiseleri fırsat sayarak daimi
surette Osmanlı idaresine müdahale etmeleri idi.

[7] Şeyh Gumenin isyanı hakkında maalesef Takvîm-i Vakayi'de bir izce rastlıyamadık.

neş'et etmiştir. Hattâ meşayih ve rüesa takımının olbapta şikâyeti havi bazı düvel-i ecnebiyyeye arzihal takdim etmek[1] kabahatine ictisar etmeleri dahi buna delâlet eder. Selef i samileri devletlû Mustafa Nuri Paşa [2] Hazretleri hilye i cemile-i iffet ü istikamet ile mütehali azam ı bendegân-ı cenab-ı şahaneden olduklarından kendülerinin bizzat zulm ü taaddî yoluna gitmiyecekleri ve hılâf-ı riza-yı âli irtikâb ve tecebbür fezeyihini kabul etmiyecekleri umur-ı mücerrebe vü müsellemeden olmağla mervi olan nâhoşnûdî-i umumîden onların bir gûne hisse-i zatiyyeleri olamaz.

Ancak, etrafta bulunan Kaimmakam ve me'mûrîn-i sairenin tazyikat ve taaddiyat-ı takatfersalarından hâsıl olmuş olan meyl-i şakaveti, gerek şeyh-i mezburun ve gerek ezman-ı salifede vali olan Karamanlılar familyasından Tunusta bulunan bir şahsın teşciat ve tergibatı ve sabık Fransız konsolosunun müsaidane harekâtı bütün bütün meydana çıkarmıştır.

Devlet-i Aliyye ile Fransa devleti beyninde derkâr olan hüsn-i ittihat ve vifak [3] iktizasınca devlet-i müşarünileyhaya gönderilmiş olan mahzar-ı meşayih [4] kabul olunmayup kendüleri Devlet-i Aliyye tebeasından olduklarından devlet-i metbûa-i meşrualarına her halde itaat ve inkiyat etmeleri ve hükûmet-i memlekette şikâyetleri olduğu halde asitan-ı bülendeyvan-ı cenab-ı cihandariye arzihal eylemeleri nesayihi icra olunmuş olup her nasılsa bunların düvel-i ecnebiyyeye müracaat etmiş olmaları buna biraz da bervech-i muharrer idare-i memleket tarafından serrişte verilmiş olması, doğrusu ziyade teessüf olunacak mevaddandır.

Malûm-ı devletleri olduğu vechile ol havalı ahalisinde pek te mübalât ve gayret-i milliyye olmadığından ve Fransalular ise Cezair münasebe-

[1] Metnin biraz ilerisinde, şikâyeti ihtiva eden arzihallerin Fransaya takdim edildiği sarîh olarak işaret edilmiştir.

[2] Mustafa Nuri Paşanın biyografisi hakkında Sicill-i Osmanîde bulduğumuz malûmata göre kendisi Çankırılıdır. Küçük yaşta ana ve babasını kaybetmiş, büyük validesi Hatice hanım ile Göksu kasrı bekçisi Cafer Ağa tarafından terbiye edilmiştir. Bir gün Göksu kasrını ziyaret eden Mahmud II. nin nazarına ilişmiş ve merhameten Enderuna çırağ olarak alınmıştır. Mustafa Nuri Paşanın bundan sonraki kariyeri şu olmuştur: 1820 de Mabeyne alınmıştır. 1822 de serkâtip, 1832 de vezaret rütbesiyle Tırhala, 1834 te Edirne, 1837 de Yanya ve tekrar Tırhala valisi olmuştur. 1840 ta serasker olmuş, 1841 de Beriyetüşşama memur edilmiştir. 1842 de infisal etmiştir. 1843 te Rumeli, 1844 te Vidin, aynı yıl Hüdavendigâr valiliklerinde bulunmuş, 1849 da Meclis-i Âli'ye memur edilmiş, 1851 de Trablusgarp valisi tayin olunmuş, 1855 te de becayiş ile Selânik valiliğine geçmiştir. Mustafa Nuri Paşa daha bazı memuriyetlerde bulunduktan sonra 1878 de ölmüştür.

[3] Devlet-i Aliyye ile Fransanın bu sıralar müttelik sıfatıyla ve beraberce Ruslara karşı Kırında harp ettikleri malûmdur.

[4] Yukarıda ecnebi devletlerine verildiğinden bahsedilen arzihal bu mahzar olacaktır.

tiyle [1] havali-i merkume meşayih ve rüesası ile ihtilât üzere bulunduklarına binaen orada olan hükümet Devlet-i Aliyyenin umur-ı zabita ve rabıtaya dikkatle, yani hükümetçe bir gûne za'f göstermemek ve hakka makrûn olan tehdidatını İka' eylemek ile beraber gayet adilâne ve muhik-kane davranılması ve vali bulunan zatın yalnız iffet ve hüsn-i hareket-i zatiyyesinin muhafazasıyla iktifa etmeyüp hizmetinde bulunan etbâ' u müteallikatı ve maiyetinde ve dahil-i eyalette olan me'murları dahi bu yolda tutması ve hilâfına cesaret eder olur ise terbiye eylemesi akdem-i feraiz-i zimmettir. Velhasıl Tanzimat-ı Hayriyyeden murad-ı âli [2] adalet ve adaletin manası dahi erbab-ı çürüm ü kabahati kavanîn ü nizam-ı mevzuaya tatbikan te'dîb ü terbiyeden ve kendü hali ve ırz ü edebi ile meşgul olanları himayet ve sıyanetten ibaret olmasıyla bu dairenin harici ifrat ve tefrîf, binaberin zulm-i muhaz olduğu nezd-i reviyetkârilerinde tariften müstağnidir. Ve berminval-i meşruh, mazhar oldukları şeref-i itimad-ı hazret-i padişahın uhde-i behiyyelerine tafviz ve ihale buyurduğu şu me'muriyyet-i mühimmede mizan-ı hareket-i devletleri ve meslek ü usûl-i âsafaneleri bu kaide-i külliyye olacağında ve inşaallâhü tealâ te'sir-i hüsn-i nazar-ı cenab-ı cihanbanî ile müvaffak olacaklarında şübhe yoktur. Balâda beyan olunan mevad eyaletin halini ve zuhûra gelen ihtilâlin esbabını umumiyyet üzere mücmelen tefhim muradiyle yazılmış olup tafsilât-ı tedabîr-i müttehazeye gelince vukuat-ı mükeddire-i malûmenin haberi vâsil olduğu gibi şerefsudûr buyurulan emr ü ferman-ı hazret-i hilâfetpenahî mukteza-yi münîfi üzere derhal dört tabur asakir-i nizamiyye ve Arnavudluktan bin nefer asakir-i muvazzafa ile Mısırdan bir alay tertip olunmuş ve yirmi bin kile zahire ile beş bin kese akça gönderilmiş olduğundan ve bunlardan Mısır alayından mâadası mahalline vâsil olup anın dahi şu günlerde vusulü me'mul bulunduğundan muahharan varit olan inha üzerine otuz bin kile zehayir daha tahsis olunarak irsali derdest idüğünden bukadar kuvvetle ve yaverî-i avn ü nüsret-i Bâri ile eşkiyanın haklarından gelineceği ekva-yi me'muldür. Ve rüesa-yi şekavetin ve muharrikleri olan fesedenin zann ü gümanları Devlet-i Aliyyenin derkâr olan gaile-i azime-i harbiyyesi [3] cihetiyle oraya derhal kuvve-i kâfiye yetiştirmekten âciz olacağı ve bu halde kendülerinin istedikleri gibi alup satmağa meydan bulacakları merkezinde iken lehülhamdü velminne saye-i kudret vaye-i hazret-i mülkdarîde levazım tehiyesine seyr-i serî ile varmış ve saltanat-ı seniyyenin hiç bir gûne aczi

[1] Fransa, 1830 da Cezayiri işgal etmiş ve 1848 de çıkan isyanlar vesilesiyle bu eyaleti baştan başa, adeta tekrar fethetmişti.

[2] Âli Paşanın «Tanzimat-ı Hayriyyeden murad-ı âli» diyerek Tanzimata tariz şekli son derecede mühimdir.

[3] Kırım harbinin kasedilidiğinde şübhe yoktur.

olmadığı anların enzar-ı kûtehbînanelerinde dahi zâhir olmuş olmasıyle şimdi irâka-i dimâ-i beşeriyyeden ihtirazen ve temdîd ü i'zâm-ı gaileden ictinaben bazı mertebe muamele-i merhametkâri gösterilse za'f ü acze mahmul olamayup bilâkis saltanat-ı seniyyenin eşfâk-ı seniyyesi bir kat daha sabit olmuş ve şayet kendüleri bu merhametin kadrini bilerek târik-i bevâdi-i utuvv ü isyan ve dahil-i darül'eman-ı itâat ü istîman olmayup ta mu-sırr-ı ef'al-i tuğyan ü adavet olurlar ise haklarında icra olunacak muamelât-ı cebriyyeye şer'an ve aklen ve dahilen ve haricen hiç bir diyecek kalamı-yacağından bimennihi tealâ ol tarafa vüsul-i devletlerinde icra buyuracakları ibtidaki tedbir eşkiya tarafına bir i'lân buyuruldusu gönderilip mealinde salık oldukları tarîk-i gayr-i müstakimden ric'at ve damen-i efv ü emana teşebbüs eyledikleri halde afv ü merhamet-i hazret-i hilâfetpenahîye mazhar olacakları ve eğerçi hakka makrun bir gûne şikâyet ve rahatsızlıkları var ise bakılıp ve etrafiyle tahkik olunup adalet ve hakkaniyyetin icap edeceği suretle tesviye olunacağı ve eğerçi bu nasihat-ı pedareneyi isgâ etmeyüp te yine şakavet üzere ısrar edecek olurlar ise artık hükûmet-i meşrua-i devlet ve ahkâmı münife-i hilâfete karşı durmuş olacaklarından haklarında muamele-i cebriyye icra kılınacağı ve ol halde dökülecek kanların ve pazed-i hasar olacak aceze-i ibadın mes'uliyet-i dünyeviyye ve uhreviyyesi kendülerine ait olacağı ve sonraki peşimanlık faide vermeyeceği hususlarının biltraf tefhim ve ilân kazıyyesi olmalıdır. Ve bu nasayih te'sir birle eşkiya takımı amana geldikleri takdîrde ilân olunacak va'd-i afv incaz olunup içlerinde zîrde beyan olunacağı vechile müstesna olacaklardan mâadasının hiç birisine bu harekettten dolayı mücazat olunmamak ve can ü mallarına dokunulmamak lâzımgelür ve filhakika hallerince ve idare-i hükûmetçe kabule şayan ve usule muvafık şikâyetleri olduğu surette tahkik ve tesviyesine himmet buyurulmalıdır ve afv-i mutlaktan müstesna tutulanlar şeyh Gume ve ona mümasil bazı ve mahallince bilinecek rüesa olup anların dahi kezaik canlarına ve mallarına ve iyal ü evlâtlarına bir gûne dahl ü taarruz olunmak iktiza etmiyerek fakat kendülerinin ba'dezin ol havalide bulunması asayiş-i memlekete muvafık olamayacağından başka ancak merkum Gume vesair anınla beraber oradan çıkarılacakların nakl-i mekân ettirilecekleri evvel emirde i'lân olunmak icap etmez. Münasip mahallerde âminen ve müsterihan ikamet ve iskân olunmak üzere bu tarafa gönderilmeleri ve şu halde i'lân olunacak buyuruldunun meclis-i memlekete dahi bildirilmesi münasip görülmüştür. Eşkiya takımı nasayih-i vâkıyı kabul ve istimâ' etmedikleri ve isyan üzere kaldıkları halde artık biavnillâhi tealâ üzerlerine varilup cebren def'-i mazarratlarına bakılmak ve bu takdirce rüesâ guruhunu şer'an ve kanunen ve şedîden te'dîb ile emsaline ibret-i müessire verilmek umur-ı zaruriyyeden olur. İ'mâl-i kuvve-i cebriyyenin lüzumu

ledettahkik ol tarafta bulunan ümera-yı askeriyye ile bil'ittifak ta'kib olunacak suretlerle hareket buyurulmalıdır ve bu hareketin bu taraftan gerek zat-âlilerinin ve gerek ümera-yı müşarünileyhimin umur-ı harbiyyede derkâr olan tecrube ve malûmatları ve hamiyet ü dirayetleri iktızasınca tayini kabil ve mümkün olamayüp fakat asakir-i hazret-i şahanenin Hudanekerde muhataraya düşürülmemesine, imkânı derêcede toplu tutulup parça parça ve müteferrik olarak kullanılmamasına ve evamir-i âliyyenin ikmal-i esbab-ı zahiriyyesinde bir gûne tekâsül olunmamasına aşırı dikkat buyurulması elzem ve ehemdir. Trablusta bulunan düvel-i mütehâbbe konsoloslarıyla ve bitahsis İngiltere ve Fransa me'murlarıyla olunacak muamelâtta dahi ne her şeyde adem-i emniyet göstererek ve bazan ihtarat-ı hayırhaneleri olduğu halde hiç kulak asılmıyarak ve haklarında lâzımülicra olan riayette kusur olunmıyarak biyhude dilgîr edilmeleri caiz olmadığı misillû hukuk ve rusumun haricinde umur-ı dahiliyye-i memlekete müdahale-i sarıhaları vukuunda anın dahi kabuli bir vechile lâyıık ve münasip olmayacağından olbabda dahi kaide-i itidalin elden bırakılmaması, hasılı hususat-ı meşruha Trablusça olacak idare-i behiyyelerine esas olmak üzere bâirade-i seniyye-i hazret-i padişahî tahrir ve iş'ar kılınmış olmağın mukteza-yı mahalliyyeye göre teferruat ve tafsilâtının hüsn-i idaresi reviiyyet-i kâmile-i âsafanelerine vabeste idüğü beyaniyle.

(29. IX. 1825)